

ETO: 94 (439),,1956":94(497.1)

Papp Richárd

AZ 1956-OS FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC A DÉLVIDÉKI MAGYAROK NEMZETI IDENTITÁSÁBAN

*The 1956 Revolution and Struggle for Liberation in the National Identity
of the Hungarian Population of Délvidék*

Az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz kapcsolódó délvidéki rítusok elemzése azért fontos, mert a bennük elmélyülő jelentéstartalmak a történelmi korszakokon és határokon átívelő magyar nemzeti közösséggel való összetartozást fejezik ki és tudatosítják az ünnepekben résztvevők számára. Ezeket a rítusokat elsősorban az értelmiség, a kisebbségi politikai vezetők és egyházi személyek szervezik és irányítják, helyben „teremtve” a nemzeti jelképeket és „létrehozva” a nemzeti kultúra rituális kontextusát, valamint lokalizálva, adaptálva a nemzeti történelem és politika folyamatait. Mindez azonban a helyi kultúra öröklött, tradicionalizált evidenciakészletére épül, és ebben a közösen birtokolt nemzeti kulturális kommunikációrendszerben valósul meg. Így van ez az 1956-os forradalommal és szabadságharccal is, amely immár beépült a délvidéki magyarok nemzeti identitásában. Olyannyira, hogy október 23-a része lehet március 15-e és augusztus 20-a mellett a nemzeti ünnepek sorának.

Kulcsszavak: 1956, délvidéki magyarság, nemzeti identitás

BEVEZETÉS

Az ezredforduló millenniumi ünnepségsorozata óta kutatom Zentán a vajdasági magyarok körében ünnepelt nemzeti rítusokat. Kutatásaim elsősorban Zentára összpontosulnak: megfigyelem és dokumentálom a helyi ünnepeket, majd közösen elemzem az ott történeteket beszélgetőtársaimmal úgy, hogy a rítuson látottakat összekapcsoljuk – és interjú keretében összevetjük – azokkal a vonatkozásokkal, amelyek az éppen aktuális vajdasági mindennapokhoz, a nemzeti kérdésekhez és az adott ünnep üzeneteihez kapcsolódnak. Emellett elkísérem interjúalanyaimat azokra a „központi ünnepségekre” is, amelyekre a legtöbb vajdasági helységről érkeznek résztvevők, s amely rítusok során olyan minták is elmélyülnek a résztvevőkben, amelyeket később beépítenek – ahogy a zentai példák során is láttam – a saját otthoni rituális gyakorlatukba.¹

A nemzeti ünnepekhez kapcsolódó rítusok és az ezekre reflektáló, ezekhez kapcsolódó interjúk elemzése azért fontos, mert a bennük elmélyülő jelentéstartalmak a történelmi korszakokon és határokon átívelő magyar nemzeti kö-

zösséggel való összetartozást fejezik ki és tudatosítják az ünnepek résztvevői számára.

Ezeket a rítusokat elsősorban az értelmiség, a kisebbségi politikai vezetők és egyházi személyek szervezik és irányítják, helyben „teremtve” a nemzeti jelképeket, és „létrehozva” a nemzeti kultúra rituális kontextusát, valamint lokalizálva, adaptálva a nemzeti történelem és politika folyamatait.² Mindez azonban a helyi kultúra öröklött, tradicionalizált evidenciakészletére épül, és ebben a közösen birtokolt nemzeti kulturális kommunikáció-rendszerben valósul meg.

Az ezredforduló óta eltelt néhány év alatt is láthatóvá vált: a másfél évtizeddel ezelőtt lezajlott politikai-társadalmi változások a vajdasági magyarság életében lehetővé tették saját kultúrájuk és identitásuk nyilvánosabb megélésének és kinyilvánításának viszonylagos szabadságát. E viszonylagosság egyaránt fakad a többségi nemzet politikai kultúrájának lassú változásaitól és a kisebbségi kultúrákat erőszakosan homogenizálni igyekvő, letűnt politikai rendszer hatásaitól. Ezzel párhuzamosan a délvidéki magyar közösségekben is törésvonalak keletkeztek, a „helyes”, a „megfelelő” és a „hiteles” kisebbségi magatartásformák megítélését illetően. Mindezeket a törésvonalakat konszenzuális keretbe foglalja egy kollektív vajdasági magyar érték- és normarendszer, amely az etnikus társadalom perifériájára szorítja mindazokat, akik nem felelnek meg sajátos, „kiegyenlítődsre” törekvő kisebbségi stratégiáinak, alkalmazkodva a vajdasági interetnikus kapcsolatok realitásaihoz.³ A saját kultúra és identitás kérdései e kollektív értékrendszeren belül merülnek fel, s csupán ezen belül konfrontálódnak egymással.

E közös kulturális konszenzus részét képezik a nemzeti tartalmak is, vagyis azok az ideológiák, mítoszok, szimbólumok, értékek, a kollektív történelmi emlékezetből való részesedések, amelyek a regionális-kisebbségi kultúrát a magyar nemzet közösségéhez kötik. Ezek értékelése és a helyi viszonyok etnikus „játékszabályaihoz” való alkalmazása szintén eltérő a kisebbségi kultúra különböző csoportjaiban.

Az említett „játékszabályokból”, a mindennapos interetnikus kapcsolatokból, s e kapcsolatokban lehetséges viselkedést értékelő kisebbségi normarendszernek való megfelelésből, valamint a közösségen belül meglévő törésvonalakból fakadó feszültségeket elemzett rítusok képesek feloldani, mivel ezek által nyer a saját, kisebbségi identitás szimbolikus kitágítást és megerősítést az egyetemes magyar nemzethez való tartozással, mialatt a nemzeti kultúrához való tartozás jelentéstartalmai is tudatosodnak a résztvevőkben. A rítusok szociológiai szerepe ugyanis „mindennemű társadalmi rend belső felépítését összehangoló kommunikációs struktúra”.⁴

Nem csupán a belső törésvonalakból fakadó feszültségek nyernek így feloldást a rítusok által, hanem maga a teljes kisebbségi közösség válik egyenrangúvá, egyenlővé a magyar nemzet más nemzetréseivel. A nemzeti rítusok

tehát biztosítják a nemzeten belüli egység, a „nemzeti communitas”-hoz való tartozás átélését és tudatosulását.⁵

A harmadik évezred küszöbén a millenniumi ünnepségsorozat ezeket a jelentéseket erősítette meg a kisebbségi kultúra életében, tovább közvetítve ezeket a tartalmakat a mindennapok világába.

Ennek megfelelően a nemzethez való kötődés, a nemzettudat nyíltabb felvállalása egyre pozitívabb értékekkel kezdett bírni a mindennapok során is, erre utal elsősorban a felnövő generációk újfajta szocializációs mintáit, a magyarság nyíltabb felvállalását támogató konszenzus az idősebb generációk részéről.

A nemzeti rítusok sem hordoznak azonban egyforma jelentést a délvidéki magyarság életében.

Míg a lokális rítusokat Zentán is a saját kultúra rejtett, biztonságos környezetében rendezik meg, figyelve arra, hogy a nemzeti terek és a nyilvánosan reprezentált nemzeti tartalmak, továbbá a nemzeti ünnepek időpontjai ne essenek egybe, addig a „központi”, intralokális rítusok a nemzeti tartalmak nyilvános felmutatását s az ennek megfelelő új kisebbségi stratégiák lehetőségét tudatosítják a résztvevőkben. Ezek hatásai pedig további változásokat hoznak a lokális közösségek életében.

Érdekletes példa erre a 2002. március 15-én megrendezett bácskossuthfalvi ünnepség, ahol zentai interjúalanyaim kifogásolták, hogy otthon, Zentán miért nem hangzott el a Himnusz úgy, mint a „*központi ünnep*”. 2004-re ez már úgy módosult, hogy: a *Himnusz* és a *Szózat* megjelenése mellett a *Délvidék*, mint nemzetrészt jelölő saját identitáskategória is beépült a zentai rítusok világába, a kulturális evidenciakészlet „*természetes*” részévé válva. Láthatjuk ebből, hogy a „*központi ünnepek*” változásokra inspiráló hatással vannak a lokális kisebbségi kultúrák identitás-stratégiáira. Meglátásaim szerint a bemutatott folyamatokra a millenniumi ünnepségsorozat hatott elsősorban ösztönző erővel, hiszen ennek hangsúlyos üzenete volt a regionális magyar kultúrák egyetemességének tudatosítása a közös nemzeti idő és tér kontinuitásában. Mint a zentai millenniumi rítus kapcsán is feltűnhetett, mindez a Szent István-i tradícióhoz, augusztus 20-ához kötődött, amely így egyértelműen mélyítette el a nemzethez való tartozás szakrális jelentéstartalmait, legitimizációját is. A rítusnak helyt adó szakrális-nemzeti környezet pedig megeremtette a saját kultúra biztonságos környezetét a nyilvános társadalmi-interetnikus térben is. S ha hozzávesszük, hogy e szakrális-nemzeti rituális környezet szimbólumai a mindennapok során is nyíltan reprezentálják a nemzeti jelentéseket, valamint hogy mind az elemzett lokális és interlokális rítusok során kiemelkedő szerepet kapott a szakrális megerősítés, elmondhatjuk, hogy a saját kultúra és identitás nemzeti tartalmai a kisebbségi létből fakadó interetnikus szabályrendszereknek való megfelelés során „biztonságosan”, „etnikus pajzsként” védve vállalható fel az ünnepen résztvevők számára.

Az egyszeri millenniumi ünnepségsorozat mellett az 1848–49-es forradalomra és szabadságharcra emlékező visszatérő rítusok mélyítik el évről évre a fent említett jelentéstartalmakat. Gereben Ferenc Vajdaságra is kiterjedő szociológiai felmérésében olvashatjuk, hogy a pozitív történelmi események élén az 1848/49-es forradalom és szabadságharc áll a vajdasági magyarok körében.⁶

Beszélgetőtársaim ezt a következőkkel magyarázták:

„A negyvennyolc újabb dolog, az utolsó, ami még összetartott itt minket. Arról legalább tudunk, hogy Kossuth meg Petőfi.”

„A március 15-e a szabadság napja. A Talpra, magyar úgy felszabadít, tudsz vele azonos lenni.”

„Március 15-e az a miénk, mert még nagyapám is hallhatta a nagyapjától, hogy ott mi volt, mert az ott volt. Élő dolog, nem úgy, mint sajnós az 1956.”

Az idézetekből láthatjuk, negyvennyolc „a legközelebbi”, „azonosulni lehet vele”, mint amely „még összetartotta” a magyarságot.

Az ünnep egyik legfontosabb értéke tehát, hogy átélhető, például az említett „1956-tal” szemben. A hivatkozott szociológiai felmérésben is az 1956-os forradalmat kevesebb, mint fele annyian tartották pozitív eseménynek, mint 1848–49-et.⁷

Esettanulmányomban ezért a fent elmondottak tükrében a 2006. október 23-ához, az 1956-os forradalomhoz kötődő rítusok, és a velük kapcsán készített interjúk segítségével keresem a válaszlehetőségeket arra, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc emléke hogyan és miért nem része úgy a nemzeti emlékezetnek, valamint rituális gyakorlatnak a Délvidéken, mint augusztus 20-a és a millennium, illetve március 15-e és az 1848–49-es forradalom és szabadságharc. '56 aktualitását az ötvenedik évfordulón túl az adta, hogy a Vajdasági Magyar Nemzeti Tanács nemzeti ünneppé nyilvánította október 23-át. Ezzel összefüggésben arra a kérdéskörre is keresem a választ, hogy az évfordulóra rendezett ünnepségek, egyszersmind a politikum és a szellemi elit által szorgalmazott „hagyományteremtés” hogyan és milyen hatással tudta „élőbbé tenni” az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékét. A kérdéskörök kontextusát jól illusztrálja az ünnepi eseménysorozat egyik szervezőjével készített interjúm részlete:

„A délvidéki magyarság számára 1956 nem igazán viseli magán azokat a történelmi vonásokat és jelképeket, amelyek másképpen nemzeti ünnepünkhöz oly fényesen kapcsolódnak. Ennek ellenére a Magyar Nemzeti Tanács 2005. szeptember 23-án mégis úgy döntött, hogy március 15-e és augusztus 20-a, Szent István napja mellett nemzeti ünneppé nyilvánítja immár a délvidéki magyarság számára is október 23-át. Ennek fontosságát, jelentőségét mindezekelőtt abban látta akkor a kulturális bizottság, amely a Nemzeti Tanács elé terjesztette ezt a javaslatot, hogy az egységes nemzetben való gondolkodás egyúttal jelképiségében, ünnepeiben is az együvé tartozást hordozza magában.

Az ellenzők viszont úgy látták, hogy az itt élőkben '56, amely igazán elsősorban Budapesthez kötődő eseményekhez kapcsolódik, itt a Délvidéken tovább folytatódtak, hiszen több mint 20 ezer menekült jött ide, és innen ment később tovább. Ennek egytizede maradt itt, letelepedett. Mégis az akkori, ötven évvel ezelőtti hírek, események, mindaz, ahogyan itt megjelent a sajtóban, kezdetben nagy lelkesedéssel és nagy fellángolással, később elapadt, elhalt, és a rendszerváltás óta sem éledt újjá, ezért kell most megpróbálni újjáéleszteni.”

Az interjúrészlet egyaránt kiemeli a történelmi esemény nemzeti jelentőségét, ugyanakkor azt is érzékelteti, hogy az 1956-os forradalom nehezen átélhető és kapcsolható a vajdasági magyarság mai élethelyzetéhez. A kettősségének ezt a sajátosságát jelképezi a több zentai beszélgetőtársam által megemlített, egy a közelmúltban nagyobb nyilvánosságot kapott tárgy is:

1962-ben egy zentai iskolás fiú egy üvegpalackot fogott ki a Tiszából, amelyben a következő üzenetet tartalmazó papírlapot talált:

„Az 1956. XI. 15. Magyarok! Segítség! Az oroszok nemsokára ki fognak végezni, és társaimat is, mert Magyarok vagyunk. Itt a Tisza Partján. Harcolunk a szabad Magyarországéért! Hazáért! Míg elmentek megírtam ezt. Vizes üvegbe tettem. Kifogyott a töltőtollam. Segítség! Véremmel írok! Csongrádtól 3 km északra a füzesben. Magyarok! Szabadítsatok ki!”

A papírlap végül a zentai Városi Múzeumba került, de nem lett belőle kiállítási tárgy, dokumentációba került, hiszen az akkori Jugoszláviában ezt nem lehetett kiállítani, csak a közelmúltban kezdett nyilvánosságot kapni⁸, s bár a zentai értelmiségiek közül többen jelképként tekintenek erre az általuk „vérrel írt levélnek” nevezett dokumentumra, egyelőre nem vált a zentai közgondolkodás részévé az említett levél. Egyik értelmiségi interjúalanyom így értékelte mindezt:

„Ez a vérrel írt levél egy szimbólum a teljes értelmében. Benne van a magyar sors tragikumja, meg az, ami közös, a Tisza, a szenvedés, a segítség várása a testvértől. De az is benne van, hogy hat évet késett a levél, és amire ideért, már minden más volt odaát meg ideát is. Itt volt valami lelkesedés, de azt Tito hamar lenyomta. Jöttek ide odaátról, de hamar tovább is mentek. Itt meg mindenki gyorsan elfelejtette '56-ot. Ezt a levelet se merték kiállítani, pedig az iskolások minden évfolyama jött a Múzeumba, megtanulhatták volna. De nem merték, féltek ezt átadni. Ma meg, pedig milyen szimbólum volna, alig tud valaki erről az ereklyéről.”

ÜNNEPI ALKALMAK

A „vérrel írt levél” kapcsán felmerült kettősség motívuma mélyült el az általam látott két ünnepség alkalmával is. Az egyik ilyen esemény a Vajdasági Magyar Szövetség és a Magyar Nemzeti Tanács az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulója alkalmából rendezett palicsi rendezvénye volt

2006. október 19-én, csütörtökön, amelyen néhány zentai beszélgetőtársammal vettünk részt.

Az ünnepi alkalom a palicsi, az '56-os magyar menekülteket befogadó menekültállomás emléktábla-avatása volt, amelyen részt vett és beszédet mondott Kasza József, a VMSZ akkori elnöke, Szili Katalin, a Magyar Országgyűlés és Predrag Marković, a Szerb Parlament elnöke. A felszólalók kiemelték, hogy a magyar nép mennyire szabadságszerető, amely szembeszállva a túlerővel, mintát és reményt adott a kelet-európai elnyomott népeknek is, utat mutatva Európa és a szabadság felé. Beszélgetőtársaim ezeket a beszédeket – szavaikkal – „általánosnak”, „olyan kötelező ízű, inkább az újságíróknak szóló” frázisok gyűjteményének értékelték. Szóvá tették azt is, hogy milyen kevés – körülbelül kétszáz – ember jött el, akiknek nagy részét az újságírók tették ki. Beszélgetőtársaim így kommentálták mindezt: „Közömbösek vagyunk, munka van, meg mi ez az '56? Nem érdekli őket.” „Több az újságíró, mint az ember, az a lényeg, hogy lejjön holnap a Magyar Szóban, ez kijön a beszédekből is, mintha leckét mondanának föl, ezért kár eljönni, ezt otthon is kitalálhatod.”

Az ünnepség '56-ra vonatkoztatását és az ehhez kapcsolódó hozzászólásokat érzékletesen tömörítette kérdéssé egyik beszélgetőtársam: „Hát ebből nem sok minden derült ki, na most hol van az '56 a vajdasági magyaroknak, bent vagy kint?”

A kérdés részletesebb megértéséhez azonban hozzátették, Zentán más lesz az ünnep, mert ahogy egyikük megfogalmazta: „Mi ez Zentához képest, sem ember, sem igazi ünnepi hangulat, azért otthon más lesz.”

A másnapi, 2006. október 20-i⁹ zentai ünnepség másféleségét Zenta város magyarságának a vajdasági magyar társadalmon belüli, az utóbbi években megerősödő presztízsnövekedése (vö. Papp 2005), valamint a magyarországi meghívott személye garantálta beszélgetőtársaim számára. Nagy várakozás előzte meg ugyanis a Magyarországról érkező Berecz András mesemondó és előadóművész előadását. Az ő személye olyam „hiteles” magyarországi egyéniséget jelöl, akinek példája fokozottan fontossá vált a zentaiak szemében a 2004. december 5-i magyarországi népszavazás után. Ennek fényében értékelték előre az előadó személyének fontosságát interjúalanyaim:

„Ő is a mi emberünk, tudod.” „A televízióban is szoktam látni, és ott is elmondja, hogy velünk érez.”

Berecz megítéléseit korábbi vajdasági látogatásai is pozitívvá tették: „Szeret minket, idejárt hozzánk többször is.” „Volt már itt többször, én még Kishegyesre is elmentem megnézni.” Berecz András hatását munkáinak folklorizálódása is mutatja, erre utal, hogy éppen egy zentai óvoda az előadóművész egyik CD-jéről megtanult meséjével nyerte meg a Kálmány Lajos vajdasági mesemondó versenyt. Nem véletlen tehát, hogy ezen az ünnepen Berecz Andrást hívták meg előadónak, ahogy ezt a rendezvény szervezője is megfogalmazta:

„Arra gondoltam, hogy ezt az ünnepet úgy kéne megünnepelni, hogy akik az '56-os eseményeket megélték, részesei voltak ennek a csodálatos két hétnak valahol, azoknak a szellemiségét kéne ide áthozni. Én szívesen vállaltam föl ezért, hogy Berecz András előadóművész és zenekara jöjjön el ide, és ők próbálják újrafogalmazni azt a szabadságvágyat és azt az érzést, amely mindenképpen az ott élő magyarságban alakult ki, tehát a mi félelmekbe burkolódzó, töredezett, annyi szempontot figyelembe vevő identitásunkban ez kell hogy megjelenjen és erősítsen.”

Az interjúrészlet az előtte leírtakon túl arra is rávilágít, hogy a „hiteles” magyarországi meghívott segíthet '56 azon szellemiségét megjeleníteni és „áthozni” abba a közösségbe, amelynek nem része az – idézett interjúalanyom szavaival – „az érzés, amely mindenképpen az ott élő magyarságban alakult ki”. Ez a megfogalmazás ebből a szempontból visszautal arra a palicsi interjúrészletre is, amely kérdésként tette föl, hogy '56 „belül” vagy „kívül” van-e a vajdasági magyarok számára. Ez a kérdés tulajdonképpen eldöntetlen maradt az ünnepség végeztével is, bár az előadást megelőzően Zenta polgármestere hangsúlyozta, hogy „mi zentaiak is '56 letéteményeseinek tartjuk magunkat”, és „'56 a határon túliakról, rólunk is szól a múltban, a jelenben és a jövőben is”.

Szintén az előadó előtt került sor a Mindszenty József bíboros, hercegprímás életéről és forradalmi szerepvállalásáról szóló vándorkiállítás megnyitójára, az egyik legnépszerűbb zentai katolikus plébános, főesperes beszédével és áldásával. Az atya kiemelte vallás és nemzeti elkötelezettség, felelősség összefüggését olyan közös pontra mutatva rá így a résztvevők számára, amely az ő kisebbségi sorsukban ugyanolyan alapvető és átélhető fontosságú, mint amilyen az 1956-os forradalmi eseményekben volt.

Beszélgetőtársaim pedig már az előadás előtt „jelezték” számomra: „*Már most többen vagyunk, mint Palicson.*” „*Azért a zentaiak igaz magyarok.*” Minden adott volt tehát ahhoz, hogy '56 üzenete átélhetővé váljon a résztvevők számára még akkor is, ha Berecz András *Sinka István verseinek énekelte előadása* nem közvetlenül szól 1956-ról, hiszen az elénekelt Sinka István-versek, népdalok – ahogy az előadó is megfogalmazta – az 1956-os forradalom által is megvalósulni akaró „szabadság, igazság és szeretet” értékeit szólaltatta meg.

Ezt mélyítette tovább vajdasági előadók, a topolyai gyermekkórus és Bakos Árpád csantavéri művész bevonása a műsorba, valamint a nemzeti színű szalag, lyukas zászló, kokárda – egyik beszélgetőtársam szavaival – „*példaadó*” viselése is az előadók öltözékén. Fontos mozzanat volt továbbá az előadó által megemlített december 5-e is, amelyben Berecz András összekötötte a Sinka-est megszületését a népszavazás eseményével: „*Zenéket adok ennek a bihari pásztornak a verseihez, mert én se tudok jobbat tenni esténként 2004. december 5-e óta.*” Ezek az elemek egyaránt elősegítették az előadás „hitelességének” elfogadását, s így a benne lévő üzenetek átélését is.

A közönség katarzisélményét azonban ellensúlyozta, hogy éppen egy ilyen előadáson nem volt telt ház abban a színházteremben, ahol a március 15-éhez kapcsolódó nemzeti ünnepen vagy hasonlóan ismert magyarországi előadók előadásain soha nem marad szabad hely. Beszélgetőtársaim ezt egyöntetűen az 1956-os eseményekhez kapcsolódó „tudáshiánnyal” és „közönnyel” magyarázták:

„*Ez még igazán nem érdekel senkit, csak aki mindig eljön*” – fogalmazta meg egyikük utalva arra a „*magra*”, arra az interjúalanyaim által 100–150 emberre becsült csoportra, amely minden „*nemzeti*” ünnepen részt vesz, akiknek „*fontos még a magyarságuk, és ezt vállalják is*”. Egyik beszélgetőtársam ennek kapcsán úgy véli, hogy hiába lett – ahogy fogalmazott – „*fönről kitalálva*” 1956 emléke nemzeti ünnepé, szerinte „*ez most lemegy, de jövőre nemigen lesznek nagyon ismételései*”.

Ennek hátterét, mélyebb okait boncolgatják azok az interjúrészteim is, amelyeket az ünnepség után készítettem néhány nappal az események kapcsán:

„*Hogyan ünnepeljük '56-ot? Ha átgondoljuk, hogy milyen programokkal, rendezvényekkel, akkor nagyrészt a mi élményeinkből nem sugárzik az az '56, amely egy hazafias, egy forradalmi, egy Petőfihez hasonló magatartást adna. Nem jelenik meg nálunk ez a hang, nem találjuk meg. Pedig ez kéne.*”

„*Ami '56-ról megjelenik a filmjeinkben, regényeinkben, sajtóban, egyébben, az '56 tragédiája, tehát a leverett forradalom, ami ezekben megjelenik, tehát a dicsőség, az ünnep, az nem igazán adott, és nem igazán érezzük a hangulatát.*”

Felmerült tehát a kérdés, milyen összetevőktől függ, mik befolyásolták a múltban és napjainkban az 1956-os magyarországi forradalom és szabadságharc jelentőségét vagy éppen „kivülállóságát” a délvidéki magyarok identitástudatában. Erre az összetett és kényes kérdéskörre kerestem a válaszlehetőségeket terepmunkáim helyszínein, zentai és bácsfeketehegyi beszélgetőtársaimmal. Tanulmányom további részében a beszélgetések, interjúk segítségével próbálok meg bemutatni és értelmezni mindezt.

„KÖZELBŐL IS TÁVOL.” A TÖRTÉNETI KONTEXTUSRÓL

A fejezetcímbe idézett találó megfogalmazás egyik beszélgetőtársamtól származik. Ez a rövidke mondat érzékletesen összefoglalja az 1956-os forradalom vajdasági magyar történeti kontextusát. Ismeretes ugyanis, hogy 1956-ban a Szovjetunióval való feszült viszonyból következően a titói Jugoszlávia eleinte támogatta a Nagy Imre által vezetett forradalmi kormányt, mivel egy a sajátjához hasonló „különutas” szocialista törekvésnek értékelte. Ennek megfelelően mind a vajdasági, mind a szerbiai sajtó az eseményekkel szimpatizálva, részletesen tudósított a magyarországi eseményekről.¹⁰

Később azonban megegyezett Tito és Hruscsov, aminek következtében, a szovjet–jugoszláv viszony javulásának függvényében Jugoszlávia is támogatta a szovjet katonai beavatkozás koncepcióját, és vállalta a szovjet megszállást követően Nagy Imre és kormánya „kikapcsolását”.¹¹ Ezzel együtt a jugoszláv kormány nem akadályozta meg a forradalom leverése után menekülők befogadását az országba.

Az 1957. december 4-i belügyi adatok szerint 19851 fő menekült Jugoszláviába, akiket 36 táborban helyeztek el. A Vajdaságban a legnagyobb menekült-táborokat Palicson, Zomborban, Fehértemplomon és Kanizsán állították föl, de a jugoszláv hatóságok az első pillanattól fogva arra törekedtek, hogy a többségében magyarok által lakott településekről mielőbb elkerüljenek a menekültek. A magyarországiak ezért folyamatosan jelentkezhetek valamelyik nyugati országba befogadtatásért. Akik 1957 januárjáig nem hagyták el az országot, azokat Szerbiába és Horvátországba szállították el a Vajdaságból. A menekültek végül (csupán 620 fő kivételével) tovább is mentek Nyugatra.¹²

Ennek a tudatos politikai stratégiának következménye a fejezetcímbe idézett „közelből is távol” értékelése is az ’56-os eseményekkel kapcsolatban. Erre utal egy másik interjúrésztlet is:

„Ahogy ott van, csak úgy átfutottak itt a magyarok, jöttek, és egy-két kivétel, szerelem kialakult, vagy a távolibb rokonság befogadta őket, és itt ragadtak, de az nagyon kevés volt, na úgyhogy jöttek, és mentek is tovább a nagyvilágba többségükben.”

A vajdasági magyarság ’56-hoz fűződő viszonyulásainak kontextusát ezért talán a „közvetett átélés” fogalmával írhatnánk le, bár ez az átélés közvetlenül befolyásolta egy-egy család sorsát is, ahogy erre az alábbiak rávilágítanak:

„’56 a mi családi történelmünk része is. Az én édesapám és édesanyám mondja, hogy hallgatják állandóan a rádiót, és egyre tragikusabb lesz a helyzet, támadnak és jönnek az új meg új orosz csapatok, és csak egy maroknyi fiatal védi az országot. És egyik este a télirevalót tisztította édesanyám, sárgarépát meg zöldséget, és utána lereszelte apám, megsózták, és nagy dunsztosüvegekbe betették, lezárták. Na ezt csinálták, és egyre csak szólt a rádió, »segítsetek, segítsetek«, és bíztak a nyugatban, de azok dehogy segítettek. És tudod, egyszer csak az édesanyám lefordult a székről, megütötte a szél. Kivitték a kórházba. Még húsz évet élt, de tény és való, hogy megmaradt mindig ennek a nyoma, és hogy ő annak az ’56-os eseményeknek lett az áldozata. Ennyire átélte, ennyire szurkolt a magyarságnak.”

„Amikor jött az ’56, hát ott az volt az érdekesség, hogy a mi sajtónk részletesen beszámolt az eseményekről, azonkívül addig is hallgattuk a szüleimmel mindig a pesti rádiót, meg a nyugati magyar adásokat. [...] Na, de aztán az ügyek gyorsan rosszra fordultak, és akkor mi is tenni akartunk valamit. [...] Na itt meg jöttek a hírek, hogy jött a fordulat, mi meg állandóan hallgattuk.

Aztán az volt az érdekes, hogy kaptam az értesítést, hogy menjek le Újvidékre, mert akkor lesz a diplománk ünnepélyes átadása, és lementünk. Hát ez az én csoportom, ez a magyar–szerb szak 13 fős volt, abból 4 fiú. És kérlek szépen, mi ott együtt kezdtük beszélgetni ezt a dolgot, hogy újra megtámadták Magyarországot, és ott dúlnak a harcok, amit a rádióban hallottunk. És elkezdjük, hogy fiatalok vagyunk, menjünk el segíteni Magyarországra mi is négyen, az is valami. Ott majd jelentkezünk, kapunk valami puskát, és lyukasszuk az oroszokat. És közben észre se vettük, és belépett a katedrafőnök. [...] Na, ő jött be, és amikor meghallotta, hogy mit akarunk, ránk kiabált, hogy maguk megbolondultak, hát maguk azt hiszik, hogy ez a kormány támogatja majd bárhogy Magyarországot, hát azok a szocializmus ellen vannak. Úgy lebaszarintott bennünket, hogy épp azt nem mondta, hogy mars haza, és irány dolgozni. Hát otthagyják a fogukat – mondta még aztán –, hát azért taníttatta magukat az állam, hogy ott a semmiért feláldozzák magukat. És szétzavart egyszerűen minket, mi meg szerettük őt, hallgattunk rá, és hazajöttünk.”

„Nekünk minden rokonunk, ismerősünk, barátunk átélte az '56-os eseményeket, és nagyon izgultunk a magyarságért, és nemcsak a szerteszét Magyarországon élő rokonokért, akikről semmit se tudtunk, hanem az egész magyarságért. Összejöttünk, és csak ez volt a téma, nehezen tudnám visszaadni, de szörnyű nagy izgalomban voltunk, olyan volt, mint amikor valaki a családból bajban van, vagy szül a feleséged, és nem tudsz segíteni, csak állsz az ajtó mögött, és tehetetlenül vársz. De ez még rosszabb is, mintha veled történe. Nagyon benne voltunk, de mégis passzívan.”

A személyes, családi átélések végső soron nélkülözik a forradalomban való közvetlen részvételt, ahogyan a magyarországi forradalmárokkal sem alakulhattott ki – kevés kivétellel – tartós, mély kapcsolat.¹³

A titói Jugoszlávia tudatos politikai stratégiája mellett ennek a – beszélgetőtársam előbb idézett szavával – „passzivitásnak” volt egy másik fontos oka is, ahogy a következő interjúrészlet feltárja:

„A vajdasági magyarságról ne feledkezzünk meg, azokban az időkben vagyunk, '56 idején, hogy egyrészt még él a két háború közti kegyetlen elnyomás emléke, majd jönnek a magyar idők, más megítélés, de aztán rögtön '44, '45 ismét, mikor a legkegyetlenebbül megfélemlítik az itteni magyarságot, és kegyetlenül megbüntetik a magyarságot mint nemzetet. Tehát amikor az itt élők bármi módon együtt akarnak érezni, együtt akarnak gondolkodni a magyar nemzettel, abban a pillanatban a titói Jugoszláviában hazaárulókká válnak. Tehát egy olyan érzés alakult ki, hogy nem tudta felszabadítani a magyar érzést '56 sem.”

„Titóék, az állam vezetése, hivatalosan szimpatizált a magyar eseményekkel, de a lélek az más, mert amikor azt tapasztalja az ember, hogy egy elejtett magyar szóért halálra vernek valakit, vagy lelőnek, azért gondoljunk bele, hogy

11 év múlt el '45-től, és az itt élő magyarság azért elég jól meg volt félemlítve ahhoz, hogy nem tudta pontosan értelmezni, mit is jelent ez a forradalom, és Tito hogyan is látja valójában ezt az egészet."

Az elmondottakból következik, sokan még „passzívan” sem, vagy csupán rejtőzködve, a privát-zárt családi, bizalmas kisközösségi körökben fejezték ki szimpatizálásukat vagy azonosulásukat a magyarországi eseményekkel.

A politikai rendszer pedig nem csupán mindennek '56-'57-es fenntartásában volt érdekelt, hanem abban is, hogy a távolságot folyamatosan tovább növelje a magyarországi forradalom történései, eszméi és a vajdasági magyarság közvéleménye között.

Ennek „eredményét” tükrözi a következő interjúrészlet is: *„A nemzetrészek közül talán a legjobban minket érintett '56. Személy szerint is, hisz átjöttek húszezren. Szellemisségében is, mert azért itt nem voltunk belefűlva a sztálinizmusba, mégis olyan, mintha nem is lett volna az egész."*

Az interjúrészletben leírtakat a többségi politikai nyomás és a nekik való kiszolgáltatottság, nemkülönben a közelmúlt tragikus eseményeiből táplálkozó félelmek mellett a magyarországi változások is elősegítették:

„Nem értettük, de a Tito aztán nagyon jóba lett a Kádárral, látogatták egymást, fényképezkedtek, és mindenhol folyt a nyál. A magyarok is, mi is beadtuk a derekunkat végül."

„Itt nálunk pedig a menekültek erre jönnek, ide jönnek, ide érkeznek '56-ban, és mégis mind a két országban ez a viszony egészen sajátos módon alakult. Ez pedig abból adódik, hogy 1956 üzenete, szabadságvágya, mindaz az érték és szépség, amelyre egy nemzet büszke lehet, nem tudott úgy megfogalmazódni, nem tudott úgy átsugározni a határon túlra, elsősorban a levert forradalom utáni, magyarországi média miatt, amely más szempontból mutatta be az eseményeket, és ennek a médiának azért napi fogyasztója volt a vajdasági magyarság is, és valamilyen módon, az anyaországból érkező hírek, a Kossuth rádiónak a hírei, a Szabad Európa rádióval szemben, ami erősebb, hatékonyabb volt, és valami ilyen módon ezek az események az évtizedek alatt átértékelődtek. A rendszerváltás előtti vasárnapi újságban megjelenő új gondolkodásmód, amely sok esetben, úgy éreztük legalábbis mi, hogy inkább a határon túliakhoz szól, mint az anyaországiakhoz, viszont azt az üzenetet is erősítette, sugalmazta, amelyből valahol azért mégis áttörhette az igazság azt a falat, amelyen fölál-dozták sokan az igazságot, és egyszerre együtt tudtak érezni azzal a közösséggel, amely az 1956-os forradalmi eseményeket ellenforradalomnak nevezte."

Ezzel párhuzamosan kezdett, elsősorban a vajdasági magyar értelmiség irányításával formálódni a vajdasági magyarság identitásában az a többes kötődésekre épülő identításkonstrukció, amely fenntartja és hangsúlyozza a távolságot mind a többségi szerbek, mind a magyarországiak felé.¹⁴ Ennek a folyamatnak az '56-os események interpretációi is részét alkották, ahogy az alábbi interjúrészletekben megfogalmazódik:

„Az azt hiszem, hogy '56-ban ez a különállás, különélés, az, hogy együtt és valahol mégis külön, az itt élő magyarságban különösen kialakult és megerősödött.”

„Kialakult ez a kettős identitás, magától értetődővé vált, hogy focimeccsen a jugoszlávoknak drukkolsz, és a partizánháború fontosabbá, jelentősebbé vált, mint a levert forradalom utáni megnyomorított magyarság sorsa, amellyel mégis az itt élők többsége együttért. És ezt végül '56 emléke sínylette meg, persze nemcsak ez, hanem minden, amit ez mutat, ami mögötte van.”

„'56 esetében van egy kettősség. Igazán a »mieink magatartása« tükröződik ebben. Hogy amikor a jugoszláv és a magyar csapat labdarúgó-mérkőzést játszik. És az itt élők, a magyarok hogyan értelmezik, hogy melyik csapat a miénk. A forradalom és tragikus végződése, vele szemben a jugoszláviai forradalom hősiessége, a partizánháború dicsősége, szóval párhuzamba állításuk, a vetélkedés, hogy melyik volt a nagyobb forradalom, ez tabutémává kezdett válni.”

„Meg lehetett említeni, lehetett mondani azt, hogy történt ott valami, de ugyanakkor az emberekben benne volt az is, hogy az élet ment tovább Magyarországon. Magyarország azért mégis a határon túli magyarság tudatában az anyanemzet volt, és az anyaország volt. Tehát a levert forradalom bármennyire ellenforradalommal lett bélyegezve, bármennyire is úgy alakultak az események ott, ahogy, és ezért ellenszenvesnek is láthatta a határon túli magyarság a történeteket, emberi kötődéseiből kifolyólag mégis valami módon megszépítette, és másnak is akarta látni. Ha ez nem így megy végbe benne, akkor nem tud kapcsolódni, nem tud kötődni ahhoz az anyanemzethez, amelyben ez az érzés nem így alakult ki.”

Az '56-os forradalommal és résztvevőivel kapcsolatos „felejtés”, illetve negatív irányú ártértékelődés hátteréül, igazolásául szolgálhattak azok a ritka személyes kapcsolatokról szóló történetek is, amelyekben a magyarországi szereplők antipatikusan viselkednek. Ezek tartósságára utal, hogy a mai napig is élő emlékként őrződtek meg az ilyen történetek:

„Azért akik átjöttek, azok közül is voltak, akik rátettek arra, hogy végül ne szimpatizáljanak velük. Én egy ilyet ismertem. Átszökött, befogadták, még az egyetemre is beiratkozhatott, és ott a lányok közül, akit ért, lekapott, jól érezte magát, kapta hozzá az ösztöndíjat, nem tanult semmit, csak szélhámoskodott, és utána meg tovább szökött Ausztráliába.”

1956 „negatív örökségeként” említették beszélgetőtársaim a szerbek irányából több esetben tapasztalt előítéletes retorikának azt az elemét is, amely szerint a délvidéki magyarok mind egy szálig '56-os magyarországi menekültek:

„Voltak itt ezek a menekülttáborok. Nem volt hova menekülniük a magyaroknak, akkor már csak itt volt nyitva a határ. Jöttek is. Hát innen van az a tévhit a szerbekben, hogy mi magyarok '56 után az oroszok elől menekültünk ide.”

„Később a '90-es években '56-nak egy furcsa lecsapódása lett, amikor az itt élő radikálisok elkezdik úgy értelmezni az itt élő magyarokat, hogy ők '56-ban jöttek ide. Tehát a szülőföldjükön évszázadok óta itt élő magyarokra azt mondták, hogy '56-ban keveredtek ide. Ismét csak olyan képben tűntünk föl, hogy gyökértelenek vagyunk, hiszen '56-os menekültként kerültünk ide. Ez is egy olyan csavarintása a történelemnek, amely közrejátszott abban, hogy valahogy egészen más színben tekintsünk az '56-os eseményekre.”

„Ez az egész belesulykolódott a szerbekbe. Itt volt egy asszony, szerb asszony Zentán, és ezt magam láttam. A '70-es években vagyunk, és ez az asszony kérdezteti a piacon a kofákat, mi mennyibe kerül, azok meg, ugye, a tanyákról jöttek, nemigen tudtak vele értekezni. Akkor ez a nő azt mondja kiabálva, még ilyet, már itt élnek nem tudom hány éve, mióta '56-ban idemenekültek, és még most sem tanultak meg rendesen szerbül. Ha még tudta volna, hogy még háromszáz év alatt se tanultak meg, mert ez ősi magyar föld régóta, de ezt nem tudta, mert mesterségesen azt tuszkolták beléjük, hogy a magyarok hazátlanok, ide menekültek '56-ban. Na mondjuk, erről éppen az '56 nem tehet, nem hibás.”

Az utóbbi interjúrészletekből kitűnt, hogy az említett előítélet egyes esetekben kihat az '56-ról alkotott képre is, más esetekben viszont '56 eseménye leválasztódik arról az előítélettről, amelynek nincs köze az 1956-os forradalom eseményeihez. Az utóbbi szétválasztás azt is mutatja, hogy a leírt negatív megítélések, illetve eltávolodások ellenére az '56-os forradalom eseményeinek pozitív értékelése tapasztalható a vajdasági magyarok körében. Erre utalnak azok az élő emlékek is, amelyek közvetlenül befolyásolták egy-egy család sorsát. Végző soron azonban ezek a drámai következmények is az 1956-os forradalom eseményeinek közvetett átéléséből fakadtak. Az utóbbi jellemzőre épültek rá a jugoszláviai és a kádári Magyarország politikai-ideológiai törekvései az '56-os események elfojtására, ami végül olyan társadalmi kompromisszumot eredményezett, hogy az 1956-os események és szellemiségük kiszorult a vajdasági magyar kisebbségi élet nyilvánosságából, s ez kihatott 1956 mai értékelésére is.

AZ 1956-OS FORRADALOM A DÉLVIDÉKI MAGYAROK MAI KULTURÁLIS EMLÉKEZETÉBEN ÉS NEMZETI IDENTITÁSÁBAN

A kulturális emlékezet nem csupán egy közösséget érintő emlékek halmazát jelenti, hanem eseményeket átélhető jelentéseket hordoz és ad tovább a kultúra jelenbéli megélői számára.¹⁵

Ebben az értelemben – az előző fejezetekben elmondottakkal együtt – megállapítható, hogy az 1956-os forradalom része a vajdasági magyarok kulturális emlékezetének. Mindez azonban egy összetett jelenségkörben valósul meg. Láttuk ugyanis, hogy '56-tal, a forradalommal kapcsolatos távolságok és nega-

tív következmények igen erőteljes hangsúlyt kaptak. Azt is olvashattuk, hogy egy szociológiai felmérés során a megkérdezetteknek kevesebb mint a fele ítélte pozitív nemzeti eseménynek 1956-ot, mint az 1848–49-es forradalmat és szabadságharcot.

Ennek ellenére mégis 1956 volt az, amit – a honfoglalás után – a harmadik legpozitívabb történésnek értékelték ugyanebben a felmérésben. Olyan történelmi eseményeket előz meg tehát az 1956-os forradalom, mint a helyi magyarságot lokálisan is érintő történések, például a nándorfehérvári diadal vagy a zentai csata. Ugyanígy a tragikus nemzeti események között említik – igaz, utolsóként – az '56-os forradalom leverését.¹⁶

Ezek a szociológiai eredmények arra utalnak, hogy az '56-os magyarországi események az előző fejezetben bemutatott aspektusok ellenére fontos részét képezik a köztudatnak, ahogy ezt a következő interjúrészlet is tanúsítja:

„1956 emléke egy nagy lehetőség volt eddig, meg remélem, majd lesz is, mert ez egy tiszta ünnep. A magyarok meg merték mutatni a komcsiknak meg a szovjeteknek, hogy milyen a magyar szabadság, a szabadságnak a vágya. Nekünk is itt volt egy nagy többség, de mi nem mertünk, nem lehetett, de éppen emiatt ez egy nagyszerű minta a nemzetnek, nekünk is az, még akkor is, ha éppen ez az ország most már nem ugyanaz, ami akkor volt.”

Beszélgetőtársam szavaiból kitűnik, hogy a „tiszta” forradalmi történések teszik mintaértékűvé és hitelessé a határon túli magyarok számára '56-ot. Megemlítette ugyanakkor azt is, hogy ez a minta nem azonos a mai anyaországgal.

Korábbi kutatásaim, az interjúk, beszélgetések során az említett szociológiai eredmények ellenére sem került szóba az '56-os forradalom. Így volt ez egészen a 2004. december 5-i népszavazás hatásait vizsgáló terepmunkáim megkezdéséig. 1956-ot 2004 decemberében közvetlenül a népszavazás után, vele összefüggésben említette meg egy idős bácsfeketehegyi kertész¹⁷, a beszélgetőtársam:

„Az embert úgy alkotta a természet, Isten, hogy valakinek valahova tartoznia kell. Tartoznia kell az embernek elsősorban az anyjához, a szüleihez, a helységhez, ahol él, a hazájához, amit hazának tart. Nagy baj, ha valaki elveszti azt, akihez tartoznia kell. Nagy baj, ha valaki elveszti az anyját, és mostoha kerül helyébe, aki soha nem helyettesítheti az anyját. Mi, akik nyolcvan éve itt élünk, így, idegenben, úgy néztünk Magyarországra, hogy anyaország, hogy odatarthatunk. Nem akartunk mi semmit tőlük, csak úgy háttérben, hogy valahova mi is tartozunk. Ezt elvették tőlünk december 5-én. Mivé lettél, ötvenhat magyar népe, hogy ide jutottál? Mit csináltak belőled? Miért kellett megtagadni bennünket? Egy anya sohasem neveli a gyerekét Káinnak. Miért csináltak Káint belőled, magyar nép? Mert nem akartunk mi semmit az anyaországtól, csak érezni akartuk, hogy van egy ország, amelyik a miénk is, amelyik anyaország, de nem mostoha anyaország. Most azzá csinálták. Csodálkozom. Nem a vezére-

ken, hanem a magyar népen. Ennyire szűk látókörűek lettek zömmel? Tisztelet annak az egymilliónak, akit nem tudtak elbutítani. Mert végeredményben nem akartunk mi rohanni Magyarországra. Nem akartunk odarohanni, hogy elvegyük a szerencsétlen magyar nyugdíjasok kenyerét. Sőt, az elvtársak becsülettel megszerzett milliárdjait sem akartuk megenni. Nekünk az nem kell. Mi már megszoktuk, hogy hol nyakon, hol pofon, nem is esik nehezünkre elviselni, de ez nehezünkre esik, mert a mieinktől kaptuk. Szokták mondani, hogy veszett már több is Mohácsnál. Hát most miért kellett hárommillió magyart kitagadni? Ez is Mohács, második Mohács. Ez is egy nagy kudarc, ez is Trianonnak a része. Akik ezt csinálták a magyar néppel, nem mondom, hogy mit kívánok nekik, mert jobb nem mondani. Különb ennyit december 5-éről. Máskülönb mi, ha akármit ígértek volna is, akik már megszoktuk itt mostoha körülményeinket, nem mentünk volna oda. Aki akart, úgylis odament.”

Az interjúrésztlet 1956-ot hiteles magyar nemzeti eseménynek ítéli meg, de éppen ez a határon átsugárzó, az anyaországból jövő mintaértéke és hitelessége állítja szembe vele a mai anyaországot december 5-e tükrében. A „hiteles anyaország” mai képe tehát éppen az 1956-ban megmutatkozó tetteinek fényében válik negatívvá. Az akkori „hiteles Magyarország” áll itt szemben a mai „hittelen Magyarországgal”.

A 2006. évi vajdasági 1956-os megemlékezésekre és azt értékelő narratívákra is kihatott ez a jelentéstartalom. Ennek megfelelően, bár október 23-a hivatalosan is a vajdasági magyar közösség nemzeti ünnepe lett, a vele való azonosulás – az előző fejezetekben leírtak mellett – a vele szembeállított, szintén Magyarországról „jövő” esemény, december 5-e miatt nem tudott kellőképpen megtörténni.

Ezek a következtetések az általam készített interjúk elemzéseiből fakadnak, mivel mindegyik interjúalanyom (nem irányított kérdésre, hanem rögtön beszélgetéseink elején) ezt hangsúlyozta 1956 kapcsán. Ezt igazolják a következő interjúrésztletek is:

„A Nemzeti Tanács azzal, hogy nemzeti ünneppé nyilvánította a délvidéki magyarság számára is 1956 évfordulóját, napját, tehát október 23-át, lehetőséget adott arra az embereknek, hogy felszabadultabbak legyenek. Szükség mutatkozott erre. Az ünneplés mindig az egymásra találásnak az ünnepe, ezért az 50. jubileum egészen másképpen alakult volna, ha az anyaországi események kedvező fordulatot vesznek. Ez az egyik nagy probléma, hogy ez a közös örömünnep nem úgy alakult, ahogyan szerették volna a legtöbben, és ahogy mi is szerettük volna. Konkrétan természetesen december 5-ére gondolok.”

„Nagyon fontos, hogy 1956-ra gondolva most december 5-ét is ide kell vonni, hiszen valahol az '56 jubileuma lett volna most az a pillanat, az az alkalom, amikor a nemzet újra felfedezhetné azt az értéket, amely a világnak megmutatta, ha vérrel, szenvedéssel is, azt a szabadságvágyat, amelyről

ma a világ legnagyobb országainak politikusai is a legnagyobb elismeréssel nyilatkoznak. És most ismét azt kellett érezni, hogy az anyaország, az ottani döntések valamilyen módon visszaütöttek, tehát valahogy úgy élte meg a határon túli magyarság, hogy ezzel az együttléttel, ezzel az egymásba borulással, ezzel a határok változtatása nélküli egymásra találással szemben olyan érdekeket állít elsősorban az anyaország, hogy ez ne történjen meg. És ennek jelképes dátuma lett december 5-e.”

„1956 most az 50 éves évfordulón egy fénylő csillag. A történelem vaskereke ledolgozta róla a rádobott gyalázatot. A fénylő csillag megmaradt, de a célből, az eszméből, amiért megindult, amiért tízezrek, százezrek haltak vagy váltak földönfutóvá, ködbe vész. Mert vannak bőven, akik ködösítettek és ködösítenek. Most mi van? Az '56-nak egy nagy célja megvalósult, az oroszok kivonultak, de mit hagytak maguk után? A magyar elvtársaikkal együtt az ország több mint felének elvették a hitét, a lelkiismeretét, a magyarságtudatot és a becsületet. Ez nagyon világosan megmutatkozott december 5-én. Amikor szemrebbenés nélkül tagadták meg testvéreiket. Szegény Magyarország!”

„Ez, hogy nemzeti ünnep lett '56, helyes dolog, mert ez is egy kapocs, ami összekapcsol minket az anyaországgal. Mert elég az hozzá, hogy amennyire a magyar társadalom kimutatta, hogy őt a határon túli magyarság nem érdekli, mi annyira ragaszkodnánk. Ez olyan, mint mikor a kutya az egyik kölykét el akarja verni, de az csak menne ide, menne oda, bújna a többi közé. Na ez van, ez van. Vagy mikor a kotlós elkezd verni az egyik csirkéjét, mert az, mit tudom én, tarka.

Az október 23-át akkor is itt nagy tiszteletben tartjuk, sőt jobban is, mert mi a bőrünkön érezzük, mi van, ha elveszítjük az összefogást. Mert '56-ban is lélekben mindenki egy volt az anyaországgal, csak konkrét segítséget nyújtani nem lehetett, mert ellenkező esetben kitört volna a harmadik világháború, ha a jugók beszállnak, de akkor is mellette álltunk.”

Az idézett interjúrészletekhez hozzátartozik, hogy készítésükkor még két év sem telt el a népszavazás óta. Ekkor még a vajdasági magyar élő folklórt erőteljesen átszötte december 5-ének tapasztalata. A rítusok, a publicisztikák, az általam folytatott beszélgetések, interjúk vezérmotívuma volt december 5-e, de a népszavazásról szóló, hozzá kapcsolódó dalok, versek is nagy számban születtek és terjedtek el ebben az időszakban.¹⁸ Ezek intenzitása 2007-re csökkent, de december 5-ének és a mögötte álló magyarországi társadalom nemmel szavazó, illetve közömbös többségének jellemzői elmélyültek a vajdasági magyar közösség csoporttudatában. Mindez kihatott nemzeti identitásukra is, hiszen az említett folyamat során a magyarországiaktól való távolság identifikációja erősödött föl a vajdasági magyarság azonosságtudatában. Ennek összetevőit érzékeltesen mutatták be az idézett interjúrészletek is.

Az interjúban viszont azt is olvashattuk, hogy december 5-e nem homályosította el október 23-a emlékét, hiszen maga a forradalom – ahogy a történelmi visszaemlékezésekből is kitűnt – ma is – idézett beszélgetőtársaim megfogalmazásában – „fénylő csillag”, „kapocs, ami összekapcsol minket az anyaországgal”.

Ez szerintük akkor is így van, ha az anyaország „elfordul” tőlük, sőt akkor még inkább felerősödik '56 üzenete, ekkor azonban már úgy, hogy valójában a vajdasági magyarok (a többi határon túli magyar közösséghez hasonlóan) lesznek az '56-os forradalom „hiteles” letéteményesei. Mindez megfelel annak a nemzeti identitásképnek, amely december 5-e után a „hiteles-igazi” magyarságtudatot a kisebbségben megélt életpárhuzamhoz kapcsolja.¹⁹

ÖSSZEGEZÉS

Egyik beszélgetőtársam így foglalta össze, hogy az 1956-os forradalom és szabadságharc milyen „helyet” foglal el a délvidéki magyarok identitásában:

„Ma, amikor az ember próbálna utánajárni mindennek, az önazonosságban nem találja '56-nak a nyomát, ez tehát arról árulkodik, hogy se gyerekként, se felnőttként nem tudatosodhatott bennünk annak fontossága, amire ma azt mondhatnánk, hogy igenis, identitásunkba szervesen beépült 1956.”

A tanulmányban leírtak is rámutattak arra az összetett és változó, olykor ellentmondásosnak tűnő viszonyrendszerre, amelyben a vajdasági magyarok kulturális emlékezetében és identitásában megjelenik 1956. Hozzá kell tenni ehhez azonban, hogy csupán egy éve vált október 23-a hivatalosan is nemzeti ünnepé a Délvidéken. Emellett a történelmi kontextusból fakadó, és a szocializmus évtizedei alatt mind a jugoszláv, mind a magyarországi politikai rendszer által fenntartott távolságok mellett fennmaradt – az előző fejezet végén idézett interjúrészlet szavaival – az „'56-ban is lélekben mindenki ott volt az anyaországgal” emléke is. A vajdasági magyar értelmiség és politikai képviselő szintén '56 üzeneteinek és az október 23-ához kapcsolódó hagyományteremtésnek megalkotására törekszik. A kisebbségi társadalomban pedig olyan befogadó hátterei léteznek mindennek, mint a „magnak” nevezettek csoportja Zentán, akik ahogy minden más nemzeti ünnepen, úgy az október 23-ához kapcsolódó rítusokon is részt vesznek, elmélyítve és képviselve csoportjukban a „nemzeti összetartozás” értékeit.

A december 5-i népszavazás hatása pedig létrehozhatja azt a sajátos tendenciát is, aminek következtében az 1956-os forradalom „tisztá” szellemisége éppen a határon túli „hiteles-nemzeti” környezetében válhat autentikusan átélhetővé.

Mindennek megfelelően október 23-a része lehet – március 15-e és augusztus 20-a mellett – a nemzeti ünnepek sorának, miáltal az akár ellentétes

makropolitikai folyamatokkal, történésekkel szemben is a vajdasági magyarság kisebbségi határainak szimbolikus kitágítását, az egyetemes magyar nemzeti kultúrához való tartozást fejletheti ki évről évre.

JEGYZETEK

- ¹ Korábbi publikációimban több példán keresztül igyekeztem bemutatni a vallási rítusok jelentőségét az etnikus kultúra életében (Papp 2003, Hajnal–Papp 2004). A közösségi rítusok azonban a szakralitás jelenségkörén kívül is meghatározó szerepet tölthetnek be egy közösség életében (Boglár 2002: 21; Geertz 1994: 168; Voigt 2004: 142). A rítus a kultúra életében olyan „szokáscelemek”, amely a kultúra által „előírt módon”, a társadalom normarendszerének megfelelően zajlik le. Ezért – bár a néprajz a vallás köréből vette át a rítus fogalmát – más, társadalmilag megszabott hagyományos „szokáscelemek” (Dömötör 1977: 356) is rítusnak nevezünk és értelmezzük. A rítus fogalma tehát olyan összetett jelentéstartalmakat (biztonságkeresés, lelki-pszichikai motivációk, a normarendszer elmélyülése, a kulturális tudás megalapozása, etnikus-nemzeti identitás-elemek tudatosulása, közösségi szerepek reprezentációja stb.) foglal magában, amelyeknek feltárásához elengedhetetlen az etnográfiai és antropológiai megfigyelés, azaz a jelenségkör gyakorlatban való kutatása és értelmezése (Dömötör 1977: 356–357). A rituális gyakorlat így a társadalmi és politikai folyamatoknak sem „pusztán járulékos, mintegy díszítő eleme, nem csupán ruha a valóság testén, hanem a valóság cselekvő módja, az a közeg, amelyben a történelem történik” (Hofer 1992: 48). A rítusoknak ennek megfelelően meghatározó jelentőségük van a közösség összetartozásának szempontjából is: „A rítusok arra valók, hogy elevenen tartsák a csoport identitásrendszerét, az önazonosság tekintetében releváns tudásból juttassanak a résztvevőknek. Lendületben tartják a »világot«, így teremtik meg és reprodukálják a csoport identitását” (Assmann 1999: 142).
- ² Vö. Assmann 2001: 53; Gellner 1983: 56–57; Hobsbawn 1987: 127–128.
- ³ Hajnal–Papp 2004
- ⁴ Beltran 1985: 690–691; id. Losonczy 2001: 280.
- ⁵ Vö. Turner 1997: 676.
- ⁶ Gereben 2000: 68–69.
- ⁷ Gereben 2000: 69.
- ⁸ Pejín 2006: 27–28.
- ⁹ Október 23-a hétfőre, munkanapra esett, így a meghívott vendégekkel egyeztetve a péntek délutáni-esti alkalom kínálkozott a legalkalmasabbnak a forradalom megünneplésére.
- ¹⁰ L. erről Hegedűs 2006, Molnár 2006, Popin 2006
- ¹¹ Hegedűs 2006: 17.
- ¹² A. Sajti 2006: 15, Hegedűs 2006: 18, Szőke 2006: 82.
- ¹³ Vö. Gion 1996: 26–36, Horváth 2006, Mojzes 2006, Palatinus 2006, Szőke 2006
- ¹⁴ Vö. Bori 2000: 310.
- ¹⁵ Assmann 1999: 20.
- ¹⁶ Gereben 2000: 69–70.
- ¹⁷ Interjúalanyom nem értelmiségi, ez is utal arra, hogy 1956 „hiteles” értékelése nem csupán a „hagyományteremtésben” részt vevő társadalmi réteg konstrukciója.
- ¹⁸ Vö. Papp 2005
- ¹⁹ Papp 2005

IRODALOM

- A. SAJTI Enikő
2006 '56-os menekültek Jugoszláviában. *Bácsország*, 15–20.
- ASSMANN, Jan
1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó
- BELTRAN, Albert
1985 *Temps du sang, temps des cendres*. Nanterre: Université de Paris 10.
- BERECZ András–GYULAI Líviusz
2006 *Sinka Ének*. Budapest: Berecz Bt.
- BOGLÁR Lajos
2002 Rítusok sokrétűsége: a wayana példa. In: Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor: „*Jelbeszéd az életünk*” 2. Budapest: Osiris, 19–26.
- BORI Imre
2000 Tudattöbblet vagy identitás. In: uő: *Identitáskeresőben. Művelődéstörténeti tanulmányok – művelődéspolitikai cikkek*. Újvidék: Forum, 308–311.
- DÖMÖTÖR Tekla
1977 Rítus. In: *Magyar Néprajzi Lexikon IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 356–357.
- DUDÁS Károly
2006 Tiszteletköri Nagy Imre élete és halála körül. *A Hét Nap 1956-os melléklete*, 14–16.
- GEERTZ, Clifford
1994 *Az értelmezés hatalma*. Budapest: Századvég
- GEREBEN Ferenc–TOMKA Miklós
2000 *Vallásosság és nemzettudat. Vizsgálatok Erdélyben*. Budapest: Kerkai Könyvek
- GION Nándor
1996 *Mint a felszabadítók. Novellák*. Budapest: Osiris Kiadó
- HAJNAL Virág–PAPP Richárd
2004 „*Mint leveleket a vihar*”. *Kulturális antropológiai tanulmányok az ezredforduló délvideki magyarjairól*. Újvidék: Forum Kiadó
- HEGEDŰS Attila
2006 Magyar menekültek Jugoszláviában. *A Hét Nap 1956-os melléklete*, 17–19.
- HOBSBAWN, Eric
1987 Többes hagyomány-termelés: Európa 1870–1914. In: Hofer Tamás–Niedermüller Péter (szerk.): *Hagyomány és hagyományalkotás*, Budapest: MTA Néprajzi Kutató Csoport – OSZK Magyarországtudató Csoport, 127–182.
- HOFER Tamás
1992 Harc a rendszerváltásért szimbolikus mezőben. 1989. március 15-e Budapesten. *Politikatudományi Szemle*, 1: 29–51.

- Dr. HORVÁTH Mátyás
2006 Királyhalom, 1956. *Bácsország*, 3: 24–28.
- MOJZES Antal
2006 1956-os magyarországi menekültek Bajmokon. *Bácsország*, 3: 20–24.
- MOLNÁR Tibor
2006 Az 1956-os forradalom eseményei a vajdasági magyar nyelvű sajtóban. *Új Kép*, 10: 39–49.
2006 *Budapesti tudósítónk jelenti... Az 1956-os magyar forradalom a Magyar Szó hasábjain*. Újvidék: Magyar Szó
- LOSONCZY Anna
2001 *Szentelek és az erdő*. Budapest: Helikon
- PALATINUS Aranka
2006 A forradalom hozta össze őket. '56-os bánáti szerelmekről, házasságokról, keresztelesekről az écskai befogadótábor kapcsán. *Létünk*, 3: 101–128.
- PAPP Richárd
2005 A „déli végek” népe. Nemzettudat és többes kötődések a Vajdaságban élő magyarok körében december 5-e tükrében. In: Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*. Budapest: Balassi Kiadó, 296–317.
- PEJIN Attila
2006 Egy zentai ötvenhatos ereklyéről. *Új Kép*, 10: 27–29.
- POPIN, Vladimir
2006 1956. A belgrádi és a vajdasági sajtó tükrében. Újvidék: Forum Könyvkiadó
- SZŐKE Anna
2006 Magyar emigránsok Kishegyesen. *Új Kép*, 10: 80–93.
- TURNER, Victor
1997 Átmenetek, határok és szegénység: a communitas vallási szimbólumai. In: Bohannon, Paul–Glazer, Mark (szerk.): *Mérföldkövek a kulturális antropológiában*. Budapest: Panem–McGraw-Hill, 673–712.
- VOIGT Vilmos
2004 *A vallási élmény története. Bevezetés a vallástudományba*. Budapest: Timp Kiadó

RICHÁRD PAPP: THE 1956 REVOLUTION AND STRUGGLE FOR LIBERATION IN THE NATIONAL IDENTITY OF THE HUNGARIAN POPULATION ON DÉLVIDÉK

The analysis of rituals related to the 1956 revolution and struggle for Freedom is important because their deepening denotational contents express – and make the participants of the celebrations aware of – a tie of kinship with the Hungarian national community that spans over historic eras and borders. These rituals are on the whole organized and directed by intellectuals, political leaders of the national minority and church persons who in this way locally “create” national symbols and “establish” a ritual context of national culture, while simultaneously localize and adapt the courses of national history and politics. All this, however, rests on inherited, traditionalized stock of evidences of the local culture and is realized in this mutually owned system of national cultural communication. And this is also true of the 1956 Revolution and Struggle for Liberation, which has worked its way into the feelings of national identity of the Hungarians living in Délvidék to such a degree that October 23rd can – next to March 15th and August 20th – join the line of national holidays.

Keywords: 1956, Hungarian population of Délvidék, national identity